

ประเพณีการเข้าพรรษาในสังคมไทย

พัชรีย์ ทองศรีเกตุ

ประเพณีการเข้าพรรษาในสังคมไทย เป็นประเพณีที่สำคัญ ชาวพุทธ มีการยึดถือปฏิบัติสืบมาแต่สมัยโบราณกาลนานแล้ว โดยมีความเชื่อตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสบัญญัติไว้ใน พระสูตรตันตะปิฎก อรรถาธิบายว่า เมื่อถึงกาลวัสสาให้พระภิกษุ ปวารณา อยู่จำพรรษา ๓ เดือน ในที่อันสมควร เพื่อศึกษาพระธรรมคำสอนและปฏิบัติ ศาสนกิจของพระศาสนาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ก่อน จะจาริกไปเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาต่อไป

ซึ่งคำว่า พรรษา เป็นคำมาจาก สันสกฤต แปลว่า ปี ฤดูฝน และคำว่า “เข้าพรรษา” ก็แปลความ จากคำว่า วาสูปนายิกา” ซึ่งแปลว่า “การเข้าไปอยู่ ประจำที่ในฤดูฝน” หมายถึง การที่พระภิกษุใน พระพุทธศาสนาอยู่ประจำที่ตลอดระยะเวลา ๓ เดือน ในฤดูฝน โดยไปค้างคืนที่อื่นไม่ได้ นั่น นับตั้งแต่ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ (ถ้าเป็นปีอธิกมาสเป็นเดือน ๘ หลัง) ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เรียกว่า “เข้าปัจฉิมพรรษา” คือ พรรษาหลัง ได้ซึ่งเป็นระยะเวลา ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ แต่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ก็นิยมการเข้าปริมพรรษาเท่านั้น ประเพณีเข้าพรรษาของประเทศไทยตามประวัติศาสตร์พุทธศาสนิกชนชาวไทย ได้เริ่ม บำเพ็ญกุศลเนื่องในเทศกาลเข้าพรรษานี้ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีดังข้อความในศิลาจารึก ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ว่า“พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าทั้งท่วยปั่วท่วยนางลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลายทั้งหญิงทั้งชาย ผูกท่วยมีศรัทธาในพุทธศาสน์ มักทรงศีล เมื่อพรรษาทุกคน “นอกจากการรักษาศีลแล้ว พุทธศาสนิกชนไทยในสมัยสุโขทัยนั้น ยังได้บำเพ็ญกุศลอื่นๆ เมื่อถึงเดือน ๘ ก็มีพระราชพิธีอาษามมาส พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปจะได้เข้าจำพรรษาในพระอารามต่างๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้จัดแจงเสนาสนะถวาย พร้อมทั้ง บริหารอันควรแก่สมณะบริโศค เช่น เติง ตั้ง เสื่อ สาด เทียนจ่านำพรรษา เพื่อบูชาพระรัตนตรัย ในพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักร

ประเพณีเข้าพรรษาในสมัยพุทธกาล สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ทรง มอบหน้าที่การรักษาพระธรรมวินัยไว้กับพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และได้ตรัสไว้เองว่าพระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ดังพระพุทธดำรัส ที่ว่า “โย โว อานนุ ท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญุตโต โส โว มมจเจยน สตุลา” แปลว่า “ดูก่อน อานนทธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็น ศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเรา ล่วงลับไป” ในสมัยต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงวางระเบียบเรื่องการเข้าพรรษาไว้ แต่การเข้าพรรษานั้นเป็นสิ่งที่

พระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกปฏิบัติกันมาโดยปกติเนื่องด้วยพุทธรจิริยาวัตร ในอันที่จะไม่ออกไปจาริกตามสถานที่ต่างๆ ในช่วงฤดูฝนอยู่แล้ว เพราะการคมนาคมมีความลำบาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาลมีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคลจึงทราบดีว่าสิ่งใดที่พระสงฆ์ควรหรือไม่ควรกระทำ ต่อมาเมื่อมีพระสงฆ์มากขึ้น และด้วยพุทธรจิริยาที่พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยล่วงหน้า ทำให้พระพุทธเจ้าจึงไม่ได้ทรงบัญญัติเรื่องให้พระสงฆ์สาวกอยู่ประจำพรรษาไว้ด้วย จึงเกิดเหตุการณ์กลุ่มพระสงฆ์พาคันออกเดินทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ โดยไม่ย่อท้อทั้งในฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ทำให้ชาวบ้านได้พาคันติดต่อนว่าพวกพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่ยอมหยุดพักสักจรแม้ในฤดูฝน ในขณะที่นักบวชในศาสนาอื่น พาคันหยุดเดินทางในช่วงฤดูฝน การที่พระภิกษุสงฆ์จาริกไปในที่ต่างๆ แม้ในฤดูฝน อาจเหยียบย่ำข้าวกล้าของชาวบ้าน ได้รับความเสียหายหรืออาจไปเหยียบย่ำโคนสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่ออกหากินจนถึงแก่ความตาย เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่อง จึงได้วางระเบียบให้ภิกษุประจำอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เป็นเวลา ๓ เดือนดังกล่าว

ความสำคัญและประโยชน์ของการเข้าพรรษา จากความเป็นมาของการเข้าพรรษาในสมัยพุทธกาล จึงเป็นมูลเหตุให้มีการประชุม คณะสงฆ์แล้วบัญญัติข้อตกลงให้พระสงฆ์หยุดจำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือน เป็นหลักแหล่งในช่วงฤดูฝน โดยเริ่มนับแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ไปจนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ นับตั้งแต่นั้นมา โดยมีความสำคัญและประโยชน์ของการเข้าพรรษาดังนี้

- (๑) เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้มีเวลาศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติศาสนกิจได้เต็มที่
- (๒) เพื่อเปิดโอกาสให้ทายก ทายิกา ได้นำเพื่อกุศลตลอดระยะเวลาเข้าพรรษา
- (๓) เพื่อให้ภิกษุสงฆ์หยุดจาริกและมีเวลาเทศนาสั่งสอนชาวบ้านและประชาชนทั่วไป
- (๔) เพื่อปฏิบัติตามพุทธรบัญญัติที่ได้ให้มีการกำหนดเข้าพรรษา ความมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งของการเข้าพรรษา คือ เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้มีเวลาศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติศาสนกิจได้เต็มที่ในการศึกษาเล่าเรียน จำเป็นต้องศึกษาทั้งในเวลา กลางวัน และกลางคืน ซึ่งในเวลากลางวันมักมีปัญหาในเรื่องแสงสว่าง ครั้นจะอาศัยแสงสว่างจากกองไฟก็มีปัญหาเกี่ยวกับการเก็บไฟใส่กองไฟและบางครั้งมีควันมารบกวนทำลายสมาธิของผู้ศึกษาเล่าเรียนได้ อีกวิธีหนึ่งที่ใช้คือ อาศัยแสงสว่างจากแสงใต้ แต่มีปัญหาเรื่อง กลิ่น และควันการลุกไหม้ไม้ธูปธูปต้องเขี่ยขี้ต้อออกบ่อยๆ ทำให้เสียสมาธิได้ ดังนั้นแสงไฟจากใต้จึงสู้แสงเทียนไม่ได้เพราะแสงเทียนลุกไหม้ต่อเนื่องและธูปธูปอีกทั้งกลิ่นและควันก็ไม่แรง ภิกษุ สามเณรจึงนิยมจุดเทียนอ่านหนังสือในเวลากลางคืน ดังนั้นพุทธศาสนิกชน จึงนิยมนำเทียนไปถวายวัด ในเทศกาลเข้าพรรษา เพื่อให้พระสงฆ์จะได้ใช้เทียนในการศึกษาพระธรรมวินัยแล้ว จะได้นำความรู้อบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน ความนิยมดังกล่าวยังหาหลักฐานมายืนยันไม่ได้ว่ามีมาตั้งแต่สมัยใดแต่พอสันนิษฐานได้ว่า ตั้งแต่คนรู้จักนำขี้ผึ้งมาปั้นเป็นเทียน ซึ่งเรียนว่า “เทียนขี้ผึ้ง” จากจุดนี้ถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของเทียนพรรษาโดยแท้จริง

การเข้าพรรษาของพระสงฆ์ตามพระวินัย ตามพระวินัย พระสงฆ์รูปใดไม่เข้าจำพรรษาอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ ทรงปรับอาบัติแก่พระสงฆ์รูปนั้นด้วยอาบัติทุกกฏ และพระสงฆ์ที่อธิษฐานรับเข้าจำพรรษาแล้วจะไปค้างแรมที่อื่นไม่ได้ แต่ถ้าหากเดินทางออกไปแล้วและไม่สามารถกลับมาในเวลาที่กำหนด คือ ก่อนรุ่งสว่าง ก็จะถือว่าพระภิกษุรูปนั้น “ขาดพรรษา” และต้องอาบัติทุกกฏเพราะรับค่านั้น รวมทั้งพระสงฆ์รูปนั้นจะไม่ได้รับอาณิสย์พรรษา ไม่ได้อาณิสย์กฐินตามพระวินัย และทั้งยังห้ามมิให้นับพรรษาที่ขาดนั้นอีกด้วย

ประเภทของการเข้าพรรษาของพระสงฆ์ การเข้าพรรษามาตามพระวินัยแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) ปุริมพรรษา (เขียนอีกอย่างว่า บุริมพรรษา) คือการเข้าพรรษาแรกเริ่มตั้งแต่วัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ (สำหรับปือกิมาส คือ มีเดือน ๘ สองหน จะเริ่มในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลัง) จนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ หลังจากออกพรรษาแล้ว พระที่อยู่ จำพรรษาครบ ๓ เดือน ก็มีสิทธิที่จะรับกฐินซึ่งมีช่วงเวลาเพียงหนึ่งเดือน นับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

(๒) ปัจฉิมพรรษา คือ การเข้าพรรษาหลัง ใช้ในกรณีที่พระภิกษุต้องเดินทางไกลหรือ มีเหตุสุดวิสัย ทำให้กลับมาเข้าพรรษาแรกในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ไม่ทัน ต้องรอไปเข้าพรรษาหลัง คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ แล้วจะไปออกพรรษาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งเป็นวันหมดเขตทอดกฐินพอดี ดังนั้นพระภิกษุที่เข้าปัจฉิมพรรษา จึงไม่มีโอกาสได้รับกฐิน แต่ก็ได้พรรษาเช่นเดียวกับ พระที่เข้าปุริมพรรษาเหมือนกัน

ข้อยกเว้นการจำพรรษาของพระสงฆ์ แม้การเข้าพรรษานี้ถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุโดยตรง ที่จะละเว้น ไม่ได้ไม่ว่า กรณีใดๆ ก็ตาม แต่ในการจำพรรษาของพระสงฆ์ในระหว่างพรรษานั้นอาจมีกรณีจำเป็นบางอย่าง ทำให้พระภิกษุผู้จำพรรษาต้องออกจากสถานที่จำพรรษาเพื่อไปค้างที่อื่น พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้ ทำได้โดยไม่ถือว่าเป็นการขาดพรรษาโดยมีเหตุจำเป็นเฉพาะกรณีๆ ไปตามที่ทรงระบุไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการ พระศาสนาหรือการอุปฐากบิดามารดา แต่ทั้งนี้ก็ต้องกลับมาภายใน ระยะเวลาไม่เกิน ๗ วัน การออกนอก ที่จำพรรษาล่วงวันเช่นนี้เรียกว่า “สัตตาคหณียะ” ซึ่งเหตุที่ทรงระบุไว้ จะออกจากที่จำพรรษาไปได้ชั่วคราวนั้น เช่น

(๑) การไปรักษาพยาบาล หาดอาหารให้ภิกษุหรือบิดามารดาที่เจ็บป่วย เป็นต้น กรณีนี้ทำได้กับสหธรรมิก ๕

(๒) การไประงับภิกษุสามเณรที่อยากจะสึกมิให้สึกได้กรณีนี้ทำได้กับสหธรรมิก ๕

(๓) การไปเพื่อกิจธุระของคณะสงฆ์ เช่น การไปหาอุปกรณ์มาซ่อมกุฏิที่ชำรุด หรือ การไปทำสังฆกรรม เช่น สวดอุทิศตถาคตกรรมวาจาให้พระผู้ต้องการอยู่ปริวาส เป็นต้น

(๔) หากทายกนิมนต์ไปทำบุญ ก็ไปให้ทายกได้ให้ทาน รับศีล ฟังเทศนาธรรมได้ กรณีนี้หากโยมไม่มานิมนต์ ก็จะไปค้างไม่ได้ ซึ่งหากพระสงฆ์ออกจากอาวาสแม้โดยสัตตาคหณียะล่วงกำหนด ๗ วันตามพระวินัย ก็ถือว่าเป็น ขาดพรรษาและเป็นอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ (รับคำอธิฐานเข้าพรรษาแต่ทำไม่ได้) ในกรณีที่ทำได้โดยสัตตาคหณียะ แต่ต้องกลับมาภายในเจ็ดวัน เพื่อไม่ให้พรรษาขาดและไม่เป็นอาบัติทุกกฏ ดังกล่าวแล้วพระสงฆ์สัตตาคหณียะ และกลับมาตามกำหนดแล้ว ไม่ถือว่าเป็นอาบัติและสามารถ กลับมาจำพรรษาต่อเนื่องไปได้และหากมีเหตุจำเป็น ที่จะต้องออกจากที่จำพรรษาไปได้ตามวินัยอีก ก็สามารถทำได้โดยสัตตาคหณียะ แต่ต้องกลับมาภายในเจ็ดวัน เพื่อไม่ให้พรรษาขาดและไม่เป็นอาบัติทุกกฏ ดังกล่าวแล้ว

อานิสงส์การจำพรรษาของพระสงฆ์ที่จำครบพรรษา เมื่อพระสงฆ์จำพรรษาครบไตรมาสได้พิจารณาออกพรรษา และได้กรานกฐินแล้วย่อม ได้รับอานิสงส์หรือข้อยกเว้นพระวินัย ๕ ข้อ คือ

(๑) เทียวไปไหนไม่ต้องบอกลา (ออกจากวัดไปโดยไม่จำเป็นต้องแจ้งเจ้าอาวาสหรือ พระสงฆ์รูปอื่นก่อนได้)

(๒) เทียวไปไม่ต้องถือไตรจีวรครบสำรับ ๓ ผืน

(๓) ฉ้นคณะโภชนาได้ (ล้อมวงฉันได้)

(๔) เก็บอดิเรกจีวรไว้ได้ตามปรารถนา (ยกเว้นสิกขาบท ข้อนิสสัคคิยปาจิตตีย์บางข้อ)

(๕) จีวรลาภอันเกิดในที่นั้นเป็นของภิกษุ (เมื่อมีผู้มาถวายจีวรเกินกว่าไตรครอง สามารถเก็บไว้ได้ โดยไม่ต้องสละเข้ากองกลาง)

ความหมายและความเป็นมาของวันเข้าพรรษา คำว่า พรรษา เป็นคำมาจาก สันสกฤต แปลว่า ปี ฤดูฝน และคำว่า “เข้าพรรษา” ก็แปล ความจากคำบาลีว่า วสอุปปายิกา” ซึ่งแปลว่า “การเข้าไปอยู่ประจำที่ในฤดูฝน” หมายถึง การที่พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาอยู่ประจำที่ตลอดระยะเวลา ๓ เดือน ในฤดูฝน โดยไปค้างคืนที่อื่นไม่ได้นับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ (ถ้าเป็นปีอธิกมาสเป็นเดือน ๘ หลัง) ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เรียกว่า “เข้าปัจฉิมพรรษา” คือพรรษาหลังได้ซึ่งเป็นระยะเวลา ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ แต่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปก็นิยมการเข้าปริมพรรษาเท่านั้น ๗ “เข้าพรรษา” แปลว่า “พักฝน” หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ต้องอยู่ประจำ ณ วัดใดวัดหนึ่ง ระหว่างฤดูฝน โดยเหตุที่พระภิกษุในสมัยพุทธกาล มีหน้าที่จะต้องจาริกโปรดสัตว์ และเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่ประชาชนไปในที่ต่างๆ ไม่จำเป็นต้องมีที่อยู่ประจำ แม้ในฤดูฝน ชาวบ้านจึงตำหนิว่าไปเหยียบข้าวกล้าและพืชอื่นๆ จนเสียหาย พระพุทธเจ้าจึงทรงวางระเบียบการจำพรรษาให้พระภิกษุอยู่ประจำที่ตลอด ๓ เดือน ในฤดูฝน คือ เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี ถ้าปีใดมีเดือน ๘ สองครั้ง ก็เลื่อนมาเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือนแปดหลัง และออกพรรษาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เว้นแต่มีกิจธุระจำเป็นซึ่งเมื่อเดินทางไปแล้วไม่สามารถจะกลับได้ในเดียวนั้น ก็ทรงอนุญาตให้ไปแรมคืนได้ คราวหนึ่งไม่เกิน ๗ คืน เรียกว่า “สัตตาหะ” หากเกินกำหนดนี้ถือว่าไม่ได้รับประโยชน์แห่งการจำพรรษา จัดว่าพรรษาขาด ระหว่างเดินทางก่อนหยุดเข้าพรรษา หากพระภิกษุสงฆ์เข้ามาทันในหมู่บ้านหรือในเมืองก็พอจะหาที่พักพิงได้ตามสมควร แต่ถ้ามาไม่ทันก็ต้องพึ่งโคนไม้ใหญ่เป็นที่พักแรม ชาวบ้านเห็นพระได้รับความลำบากเช่นนี้ จึงช่วยกันปลูกเพิงเพื่อให้ท่านได้อาศัยพักฝนรวมกันหลายๆ องค์ ที่พักดังกล่าวนี้เรียกว่า “วิหาร” แปลว่าที่อยู่สงฆ์ เมื่อหมดแล้ว พระสงฆ์ท่านออกจากกิจตามกิจของท่านครั้ง ถึงหน้าฝนใหม่ท่านก็กลับมาพักอีกเพราะสะดวกดี แต่บางท่านอยู่ประจำเลย บางที่เศรษฐีมีจิตศรัทธา ถูกล้อมใส่ในพระพุทธศาสนา ก็เลือกหาสถานที่สงบเงียบไม่ห่างไกลจากชุมชนนัก สร้างที่พัก เรียกว่า “อาราม” ให้เป็นที่อยู่ของสงฆ์ดังเช่นปัจจุบันนี้

โดยปรกติเครื่องใช้สอยของพระ ตามพุทธบัญญัติให้มีประจำตัวนั้น มีเพียงอัฐบริขารอัน ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ เข็ม บาตร รัดประคด หม้อกรองน้ำ และมีดโกน และกว่าพระท่านจะหาที่พักแรมได้ บางทีก็ถูกฝนต้นฤดูเปียกปอนมา ชาวบ้านที่ใจบุญ จึงถวายผ้าจ่านำพรรษา หรือผ้าอาบน้ำฝน สำหรับให้ท่านได้ผลัดเปลี่ยน และถวายของจำเป็นแก่กิจประจำวันของท่านเป็นพิเศษในเข้าพรรษา นับเป็นเหตุให้มีประเพณีทำบุญเนื่องในวันนี้สืบมา การที่พระภิกษุสงฆ์ท่านโปรดสัตว์อยู่ประจำเป็นที่ เช่นนี้ เป็นการดีสำหรับสาธุชนหลายประการ กล่าวคือ ผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามพระพุทธานุญาตก็ นิยมบวชพระ ส่วนผู้ที่อายุยังไม่ครบบวชผู้ปกครองก็นำไปฝากพระ โดยบวชเป็นเณรบ้าง ถวายเป็นลูก คิษย์รับใช้ท่านบ้าง ท่านก็สั่งสอนธรรม และความรู้ให้ และโดยทั่วไป พุทธศาสนิกชนนิยมตักบาตรหรือไปทำบุญที่วัด นับว่าเป็นประโยชน์ การปฏิบัติตนในวันนี้หรือก่อนวันนี้หนึ่งวัน พุทธศาสนิกชนมักจะจัดเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องใช้ เช่น สบู่ ยาสีฟัน เป็นต้น มาถวายพระภิกษุ สามเณร ที่ตนเคารพนับถือ ที่สำคัญคือ มีประเพณีหล่อเทียนขนาดใหญ่เพื่อให้จุดบูชาพระประธานในโบสถ์อยู่ได้ตลอด ๓ เดือน

แม้การเข้าพรรษาจะเป็นเรื่องของภิกษุ แต่พุทธศาสนิกชนก็ถือเป็นโอกาสดีที่จะได้ทำบุญรักษาศีลและชำระจิตใจให้ผ่องใส ก่อนวันเข้าพรรษาชาวบ้านก็จะไปช่วยพระทำความสะอาดเสนาสนะ ซ่อมแซมกุฏิวิหารและอื่นๆ

พอถึงวันเข้าพรรษาก็จะไปร่วมทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ ฟังธรรมและรักษาอุโบสถศีลกันที่วัด บางคนอาจตั้งใจงดเว้น อบายมุขต่างๆ เป็นกรณีพิเศษ เช่น งดเสพสุรา งดฆ่าสัตว์ เป็นต้น อนึ่งบิดามารดามักจะจัดพิธี อุปสมบทให้บุตรหลานของตน โดยถือกันว่าการเข้าบวชเรียนและอยู่จำพรรษาในระหว่างนี้จะได้รับอานิสงส์อย่างสูง

ความเป็นมาของประเพณีเข้าพรรษาในประเทศไทย ความเป็นมาของประเพณีเข้าพรรษาในประเทศไทย ได้แก่ เรื่องราวความผูกพันของคนไทย ประเพณีเข้าพรรษาในด้านต่างๆ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพบว่า อาจแบ่งได้เป็น ๒ สมัย ดังนี้

๑) ประเพณีเข้าพรรษาสสมัยสุโขทัยและอยุธยา ประเพณีเข้าพรรษาเข้ามาในประเทศไทยเมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน หากแต่ในสมัยสุโขทัยในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๙ - ๑๓ ได้ระบุถึงการถือศีลในวันเข้าพรรษาของชาวสุโขทัยว่า “พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าท่วยบัวท่วยนางลูกเจ้า ลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายทั้งผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อมีพรรษาทุกคน” ข้อความศิลาจารึกในหลักที่ ๑ นี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อช่วงเข้าพรรษา ชาวสุโขทัยไม่ว่าจะเป็นเจ้าขุนมูลนายตลอดจนประชาชนชายหญิงจะถือศีลทุกคน แม้ว่าข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ จะไม่ได้ระบุรายละเอียดว่าการถือศีลของชาวสุโขทัยนั้นมีรายละเอียดประการใดบ้าง ทว่านับเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือก่อนหน้านี้นี้ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาเป็นที่รู้จักของคนไทยแล้ว

เมื่อถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาหลักฐานร่วมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - พุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งได้แก่ โคลงฉันท์ทวาทศมาส ได้ให้ภาพการเข้าวัดฟังธรรมเทศนาของชาวบ้านในสมัยกรุงศรีอยุธยาช่วงวันเข้าพรรษา ดังนี้

“พรรษาโสรัฟฟ้า ไชยาร ทดแธ พริกกระคฤณเครงสรวรด ป่าวหล้า
สรรเพชรยิงยลญาณ พระสงฆ์ สอนนา แยมัณนิมถ้วนหน้า เร่อมเรื่องทำธรรม”

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานร่วมสมัยที่ระบุถึงธรรมเนียมปฏิบัติในประเพณีเข้าพรรษาของ ชาวบ้านในสมัยกรุงศรีอยุธยายังคงมีปรากฏในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศในกาพย์ห่อโคลง นิราศธารโศกอันเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อีกด้วย ได้แก่

“เดือนแปดเจ้าพี่คลา เข้าพระวษาสังฆาราม	พรั่งพระองค์เจ้าย่อมตาม ไปด้วยพี่สี่พนถวายฯ
เดือนแปดพุทธบุตรเจ้าข้า พระวษา	หายกมีศรัทธา ต่างเต้า
โฉมงามตามเรียบคลา นบน้อย	เมืองหมี่สี่พนเข้า ฐูปน้อมเทียนถวาย”

จะเห็นได้ว่าในโคลงฉันท์ทวาทศมาส และกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกได้บรรยายถึงภาพ ธรรมเนียมปฏิบัติในประเพณีเข้าพรรษาของชาวกรุงศรีอยุธยาในยุคนั้นว่าเมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษาวัดบ้านจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปสักการะพระรัตนตรัย ตลอดจนนิยมไปฟังพระธรรมเทศนาที่วัดพร้อมทั้งถวายเครื่องไทยทานแก่พระสงฆ์ซึ่งได้แก่ หมากและไม้สัฟน์มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ อีกด้วย

นอกจากนี้ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาในสมัยอยุธยาสำหรับในราชสำนักแล้ว จัดเป็นประเพณีที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงประพาศในแต่ละปีโดยเป็นที่รู้จักกันดีในนาม “พระราชพิธีอาษาฒมาส (พระราชพิธีเดือน ๘) “ในบันทึกคำให้การชาวกรุงเก่าซึ่งเป็นคำให้การเฉลยชาวกรุงศรีอยุธยาซึ่งถูกพม่าจับตัวภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒

เมื่อปี ๒๓๑๐ ได้ระบุถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินในพระราชพิธีที่ ๑๒ ราชิตตามพระตำราว่า เมื่อถึงพระราชพิธีอาษาฒ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบวชนาค เป็นภิกษุบ้าง สามเณรบ้าง รวมจำนวนเท่ากับพระชนมายุ นอกจากนี้ยังมีการสมโภชพระพุทธรินทร์ (พระพุทธรินทร์) จำนวน ๓ วัน ๓ คืน และทรงหล่อเทียนพรรษาจบพระหัตถ์ ๓ แล้วในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ส่งไปถวายเป็นพุทธบูชาตาม พระอารามทั้งในกรุง และหัวเมืองต่างๆ

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันนุนาคร (เจิม) ซึ่งเขียนในหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๒ ได้บรรยายภาพของพระราชกรณียกิจในพระราชพิธีอาษาฒมาส ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองว่า

“เมื่ออาษาฒมาสเข้าวษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำเนินด้วยสนมราชกัลยา ออกไปมัสการจุดเทียน พระวษา ถวายพระพุทธรูปปฏิมากร ณ วัดสระเพชญ์”

จากบันทึกคำให้การของชาวกรุงเก่าและพระราชพงศาวดารฉบับพันนุนาคร (เจิม) ซึ่งเขียนขึ้นภายหลัง การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เป็นที่เรียบร้อยแล้วได้ให้ภาพพระราชกรณียกิจของ พระมหากษัตริย์ในสมัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ได้ชัดเจนขึ้น รายละเอียดที่สำคัญที่สุดก็คือการที่พระมหากษัตริย์ทรงบวชนาคเป็นพระ การบูชาพุทธรินทร์ตลอดจนพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับ เทียนพรรษา อาทิ ทรงหล่อเทียนและทรงถวายเทียนพรรษา ยังพระอารามต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเทียนพรรษาเริ่มปรากฏเป็นหนึ่ง ในเครื่องไทยทานในพระราชพิธีอาษาฒมาส จากหลักฐานชั้นต้นทั้ง ๒ ฉบับนี้เอง ในส่วนพิธีราชภัฏในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมีเพียงเอกสารที่ชี้ให้เห็นว่ายังคงมี ตลาดบ้านหม้อในเขตกำแพงพระนครที่ขายพานพุ่มขึ้นผึ้งเพื่อถวายพระในวันเข้าพรรษา ซึ่งอยู่ในคำให้การขุนหลวงวัด ประดู่ทรงธรรม ว่าด้วยการค้าขายรอบกรุง ดังนี้ “บ้านม่อบ้นม่อเข้า ม่อแกงใหญ่เล็ก แลกะทะเตา ขนมครก ขนมเบื้อง เต้าไฟตะเกียงไต้ตะคันเชิงไฟพานพุ่มสี่ผึ้งถวายพระเข้าวษา” อย่างไรก็ตามนอกจากนี้ยังไม่พบเอกสารหลักฐานใดที่กล่าว ถึงการปฏิบัติประเพณีเข้าพรรษาในสมัยอยุธยาอีกเลยแต่หากสันนิษฐาน ได้ว่าไม่น่าจะแตกต่างจากพระราชพิธีเท่าใด นักในสาระ อาทิ การบวชนาคเท่าอายุ การบูชา พระพุทธรูปสำคัญ ตลอดจนการหล่อเทียนและการถวายเทียนพรรษา

ประเพณีเข้าพรรษาสมาชิรัตนโกสินทร์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ หรือช่วงต้นรัตนโกสินทร์หลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ ที่กล่าวถึงประเพณีเข้าพรรษาที่เป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์มีระบุในตำหรับ้าวศรีจุฬาลักษณ์ที่แม้มีความเชื่อในเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่หากจากข้อพิสูจน์ทางสำนวนโวหารแล้ว พบว่าตำรา ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ แต่งขึ้นในรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ข้อความที่กล่าวถึง พระราช พิธีอาษาฒมาสมีดังนี้

“...ครั้นถึงเดือน ๘ ถึงนักขัตฤกษ์บูชาใหญ่การพระราชพิธีอาษาฒมาสพระวรมุตรพุทธิโนรสในพระศาสนา จะจำพรรษาเป็นมหาสันนิบาตทุกพระอาราม ฝ่ายพราหมณาจารย์จะเข้าพรตสมาทานศีลบริโกคระยาบวชบูชาคุณที่ พิธีถึงเดือน”

ข้อความข้างต้นทำให้ทราบถึงสังมกิจของพระสงฆ์ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่จะต้อง ปฏิบัติช่วงวันเข้าพรรษา คือการจำพรรษาในอารามต่างๆ ที่น่าสนใจก็คือเริ่มมีการระบุเป็นครั้งแรก เกี่ยวกับพิธีฝ่ายพราหมณ์ปฏิบัติในช่วง เข้าพรรษาเช่นเดียวกันว่าจะต้องสมาทานศีลครึ่งเดือน ซึ่งไม่สามารถหากหลักฐานเพิ่มเติมได้ว่าก่อนหน้ามีพระราชพิธี อาษาฒมาสยังคงมีพิธีพราหมณ์ร่วมด้วย หรือไม่ ในส่วนพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติใน พระราชพิธีอาษาฒมาสตามที่ ตำราท้าวศรีจุฬาลักษณ์กล่าวถึงมีดังนี้

“...สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งดำรงสัจจะนายนักรการให้จัดตกแต่งเสนาสนะทุกพระอารามหลวง แล้วก็ทรงถวายบริหารสมณะ เป็นต้นว่าเตี้ยตั้งที่นอนเสื่อสาตลาดปูเป็นสังฆทาน และผ้าวรชาวาลิกพัสตร์สากักตติลานสมบัติทั้งพระที่ปเตียนจำนำพระวรราชานุชาพระบรมธาตุ พระพุทธปฏิมากร พระปริยัติธรรมสิ้นไตรมาส ถวายอุปเตียนชวาลาน้ำมันตามไล่ประที่ปแก่พระภิกษุบรรดาจำพระวรราชในพระอาราม...ประการหนึ่งทรงพระราชอุทิศเครื่องกระยาสังเวยพลีกรรมพระเทวรูป ในพระเทวสถานหลวงทุกสถาน ทั้งสักการะหมู่พราหมณาจารย์ซึ่งจำพรต...โดยทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาไสยศาสตร์เจือกัน”

ข้อความในข้างต้นนี้แสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ทรง ประพฤติในช่วงพระราชพิธีอาษณมาสซึ่งประกอบไปด้วยการถวายสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่พระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นเสื่อสาต ผ้าจำนำพรรษา เตียนจำนำพรรษา และถวายน้ำมันตะเกียง สิ่งที่น่าสังเกตในข้อความข้างต้นก็คือพระราชกรณียกิจยังครอบคลุมไปถึงการบูชาเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ในพระราชพิธีอาษณมาสด้วยเนื่องจาก “ทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาไสยศาสตร์เจือกัน” นอกจากนี้ในตำราท้าวศรีจุฬาลักษณ์ยังไม่ได้ให้ภาพของชาวบ้านซึ่งอยู่ในเขตอิทธิพลทางวัฒนธรรมซึ่งราชสำนักกรุงเทพมหานคร แฝไปถึงว่ามีการมีส่วนร่วมงานเข้าพรรษาเป็นอย่างดีดังข้อความที่กล่าวว่า

“...อันว่ามหาชนชายหญิงในตระกูลทั้งหลาย...ก็ชักชวนกระทำการกุศลต่างๆ บรรดาผู้ใดได้สถาปนาพระอารามไว้ในพระศาสนา ก็บอกกล่าวบุญให้แก่หมู่ญาติและมิตร...ราษฎรทั้งในกรุงนอกกรุงและมีนครเมืองขึ้นออกสิ้นพระราชอาณาเขต และถ้าผู้ใดนับถือไสยศาสตร์ด้วย ก็บูชาพระเทวรูปในเทวสถานใหญ่น้อยทุกตำบล...ครั้นถึง ณ วันจาตุสดิคุลปักษ์เป็นธรรมเนียมฤกษ์นายนักรการทวารบกทหารเรือก็ตั้งขบวนแห่เชิญเตียนประที่ปจำพระวรราชขึ้นตั้งบนคานหาม...แห่ไปตามท้องสถลมารคและชลมารค ประชาราษฎรก็ช้องสาธุการ...ฝ่ายมหาชนประชาชายหญิงตระกูลต่างๆ... ต่างตกแต่งกรัษกายประกวัดกัน แห่เตียนจำนำพระวรราชของตนไปทั้งทางบกบ้างทางเรือบ้างเสียงพิณพาทย์ฆ้องกลองดังสนั่นไปทุกแห่งตำบล...ครั้นถึงอาวาสอารามผู้ใดก็เลี้ยงดูกัน แล้วเชิญเตียนประที่ปจำนำพระวรราชเข้าไปตั้งในอุโบสถวิหาร...ครั้งนั้น ณ วัน ภาพักษ์เอกตติเพลาตะวันตกยแสงพระพุทธชินโรส ก็สันนิบาตประชุมกันเข้าพระวรราช ณ อุโบสถทั่วทุกพระอาราม ต่างชักประที่ปบริวารทั้งบุตรหลานญาติมิตร อุทิศถวายอุทกสาฎกและปัจจัยถวายพระภิกษุสามเณรทั่วถึงกัน แล้วมหาชนชายหญิง ต่างเบญจางคประดิษฐ์สมาทานอุโบสถศีลอันมีองค์แปด”

จะเห็นได้ว่าหากชาวบ้านคนใดมีฐานะร่ำรวยจนกระทั่งสามารถสร้างวัดเองได้ก็จะมี การบอกบุญแก่ญาติมิตรของตนเองให้มาร่วมทำบุญ ส่วนชาวบ้านสามัญมีการแต่งกายประชันกัน โดยทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึง การแห่เตียนพรรษาทั้งทางบกและทางเรือไปยังวัดต่างๆ ซึ่งระบุว่ามีการใช้พิณพาทย์บรรเลงประกอบขบวนแห่ และเมื่อขบวนแห่เตียนพรรษาเข้าถึงวัดแล้วจึงนำเตียน พรรษาไปไว้ในโบสถ์กระทั่งเช้าวันรุ่งขึ้นอันเป็นวันเข้าพรรษาชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญที่วัดโดยมีการถวายเครื่องไทยทานต่างๆ และมีการสมาทานศีลแปดโดยทั่วกันอีกด้วย สิ่งที่น่าสังเกตจากข้อความข้างต้นก็คือ ในตำราท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้มีการกล่าวถึง ชาวบ้านที่นับถือไสยศาสตร์ ก็มีการบูชาสิ่งเคารพของตนในวันเข้าพรรษาเช่นเดียวกับพระราชพิธี อย่างไรก็ตามข้อความข้างต้นยังได้ให้ภาพของกระบวนแห่เตียนพรรษาหลวงว่ามีทั้งทางบกและทางน้ำ เช่นเดียวกับขบวนแห่เตียนพรรษาของชาวบ้าน ทั้งนี้ในตำราท้าวศรีจุฬาลักษณ์ยังได้กล่าวถึงพนม ดอกไม้ที่ใช้บูชาพระรัตนตรัยเฉพาะในวันเข้าพรรษาซึ่งในเอกสารระบุว่า ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ประดิษฐ์ขึ้นดังรายละเอียดต่อไปนี้

“...อันพระราชพิธีอาษาฒมาสบูชาใหญ่ ช้าน้อยได้คิดกระทำพนมดอกไม้ทองโกสุมและกอบทุมทองอันวิจิตรด้วยวาดเขียน นำขึ้นถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พึงพอพระอัธยาศัยจึงดำรัสชมช้าน้อยว่าเป็นคนฉลาดคิด...แต่นั้นมามหาชนชายหญิงทั่วพระนคร ก็ถือเอาอย่าง...จึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าแผ่นดินมีพระราชบริหารสาปสรรว่า เบื้องหน้าแต่นี้ไป ชายหญิงในพระราชอาณาเขตประเทศสยามภาษาบรรดาเป็นสัมมาปฏิญ์ให้กระทำพนมดอกไม้กอบบัวบูชาพระรัตนตรัย ในพระราชพิธีอาษาฒมาส ให้เรียกนามพนมดอกไม้ว่า พนมพระวรรษา...”

ในปัจจุบันไม่สามารถพบพนมพระวรรษาที่ประกอบไปด้วยดอกไม้ดอกบัวดังกล่าวข้างต้น หากแต่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ จนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ยังพบพุ่มที่คล้ายกับพนมและวรรษา ได้แก่ ต้นไม้เข้าพรรษา ได้อธิบายว่า

“...ต้นไม้เข้าพรรษานั้น มักจะมีดอกเหลืองแดงหลายสีเป็นดอกไม้ทำด้วยกระดาษสีเรียกว่าดอกไม้เงิน...ซึ่งเดิมคงจะเป็นดอกไม้ถวายพระมหาดหน้าที่ยังนั้นแล้วจะนำ ไปถวายเฉยๆ ก็ดูกระไรอยู่ จึงพลิกแพลงทำเป็นเครื่องประดับ...เช่นถัวยขามรามไห กระโถนกระถางเป็นต้น ตลอดจนของขบขัน...”

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงพุ่มซี่ผึ้ง ที่สร้างจากซี่ผึ้งก่อเป็นพุ่ม มีความหมายคล้ายเทียน แต่จุดไฟไม่ได้เนื่องจากไม่มีไส้เทียน ซึ่งคาดว่าน่าจะคล้ายกับพานพุ่มซี่ผึ้งที่ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงทำดังกล่าวข้างต้น นอกจากนี้พุ่มซี่ผึ้งที่กล่าวถึงยังบอกว่าไม่สามารถใช้ประโยชน์อันใดทำให้ พระสงฆ์ต้องนำไปตั้งไว้ในโบสถ์เฉยๆ อีกด้วย หลักฐานร่วมสมัยเดียวกับตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์อีกชิ้น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้แก่ นิราศเดือน ซึ่งแต่งโดยหมื่นพรหมสมพัตร (มี) ศิษย์พระสุนทรโวหาร (ภู่) ได้ให้ภาพรายละเอียด เครื่องไทยธรรมที่ชาวกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถวายพระสงฆ์ในงานวันเข้าพรรษาไว้ดังต่อไปนี้

“...ถึงเดือนแปดแดดอับยับฝน	ฤดูดลพระพรรษาเข้ามาชาว
จนจะบวชเป็นพระสละนาง	อยู่เห็นห่างเห็นกันเมื่อวันบุญ
ประดับพุ่มบุปผาพฤษภากระถาง	รูปเรดช้างโคควายขายกันวัน
ตึกตาดำเจ้าพรหมณ์งามละมุน	ต้นพิกลูกลั่นจี๊ดดีจริง
ต้นไม้ทองเสาชิงช้าสีผึ้ง	คู่สกลีงเขาขายพวกชายหญิง
อุณรุฑุกินนระอะนพริง	มีทุกสิ่งซื้อมาบูชาพระ...”

เครื่องไทยธรรมที่หมื่นพรหมสมพัตร (มี) กล่าวไว้ในนิราศเดือน ที่ชัดเจนที่สุดคือพุ่ม ต้นไม้ หรือ ต้นไม้เข้าพรรษา ดังเช่นในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์และข้อสันนิษฐานของเสถียรโกเศศ ทั้งนี้ในนิราศเดือนได้กล่าวถึงรายละเอียดของพุ่มต้นไม้เข้าพรรษาว่ามีการประดิษฐ์เป็นต้นไม้ต่างๆ เช่น ต้นลิ้นจี่ ต้นไม้ทอง โดยแต่ละต้นจะมีการประดับไปด้วยตุ๊กตารูปสัตว์ต่างๆ อาทิเรด ช้าง โค กระบือหงส์กินนร เป็นต้น หลักฐานที่กล่าวถึงพระราชพิธีอาษาฒมาส ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ที่ให้รายละเอียดที่สุดได้แก่ หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่งพระราชนิพนธ์โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาในส่วนที่ทรงกล่าวถึงพระราชพิธีเดือนแปดเริ่มตั้งแต่ทรงกล่าวถึงการระบุนิคมุณเฑียรบาลว่า “เดือนแปดเข้าพระวัสสา” แต่ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดอันใดเนื่องจาก “...ในรายละเอียดพิสดารจำแนกว่าขาด... “นอกจากนี้ยังทรงกล่าวถึงมูลเหตุของการเข้าพรรษาดลจดจนพระบรมราชวินิจฉัยที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานอื่นๆ อาทิตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ที่ทรงระบุว่าพนมพระวรรษานั้นพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้จัดทำขึ้นทุกปีเนื่องจากทรงเห็นว่า “... ต้องตำราเก่า...” แต่ต่อมาไม่มีผู้ใดทำเพราะ “...เห็นเป็นอันยุติเบลอกันเสียไม่มีใครทำ...” อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ระบุรายละเอียดของพนมพระวรราชาไว้ ดังนี้

“...มีกระถางดินปิดกระตาดทอง มีลายดอกไม้เขียนด้วยน้ำยาในกระถาง มีไม้ดอกอันหนึ่งเสียบดอกบัว กระตาดแดงช่อนกันสามชั้น ยกเกสรเป็นทองอังกฤษ ขอบปากกระถางมีดอกและใบเล็กๆ รายรอบ...”

นอกจากนี้ยังทรงกล่าวถึงพนมหมาก ซึ่งทำจากพานแว่นฟ้าช่อนกันสองชั้น ทาสีเขียวหรือขาวใช้แทนลูกหมากประดับกรวยด้วยรูปพิมพ์สีผึ้ง โดยถือว่าเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัยในวันเข้าพรรษาตามตำรานั้นเอง

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนยังได้เปรียบเทียบพระราชพิธีในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายที่ระบุในคำให้การขุนหลวงหาวัดว่าในสมัยรัตนโกสินทร์นิยมให้ เจ้านายทรงผนวช มากกว่าการโปรดให้บรรพชาหลวงดังเช่นกรุงศรีอยุธยา และเชื่อว่าเจ้านายต้องผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเท่านั้น หากไม่บวชที่วัดดังกล่าวจะได้ชื่อว่า “...เป็นคนที่ยกแล้วหรือ จะเสียคนต่อไป...” นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการพระราชกุศลฉลองเทียนพรรษาที่ยึดถือปฏิบัติในราชสำนักกรุงเทพมหานคร ดังจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป ตลอดจนการกล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินถวายพุ่มอันเป็นธรรมเนียมใหม่ที่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะต้องทรงกระทำภายหลังการพระราชทานเทียนพรรษาแล้ว โดยจะทรงถวายพุ่มแด่พระสงฆ์ในพระอารามหลวงที่พระราชทานเทียนพรรษา อาทิ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีนาaram วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดบรณนิवास วัดปทุมวนาราม และวัดเทพศิรินทราวาส ทั้งนี้การถวายพุ่มยังรวมถึง การถวายสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระบรมมหาราชวัง อาทิ หอพระเจ้าพระพุทธบุษยรัตนะ หอพระนาค ฯลฯ ตลอดจนพระราชอาคันในหัวเมือง เช่น พระนครศรีอยุธยา เพชรบุรีราช บุรีลพบุรี เป็นต้น โดยโปรดฯ ให้พระสงฆ์ในหัวเมืองดังกล่าวเข้ามารับพระราชทานในกรุงเทพมหานครอีกด้วย

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนยังได้กล่าวถึงพิธีสำคัญในวันเข้าพรรษาอีกประการหนึ่งก็คือ การสวดโ้เอฬุพิหารราย หรือโ้เอฬุวิหารราย เรื่องมหาชาติคำหลวงที่ทรงจัดขึ้นในพระอุโบสถ และตามศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่เริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระราชพิธีเบี่ยงเครื่องพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรอีกด้วย อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ พิธีทางศาสนาพราหมณ์ที่ปฏิบัติตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ดังที่กล่าวไว้ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ได้หายไป คงแต่พิธีศาสนาพุทธเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเคร่งครัดในพระพุทธศาสนาได้โปรดฯ ให้พระราชพิธีอาชาตมาสเป็นพิธีทางพุทธศาสนาแต่อย่างเดียวก็นับได้ นอกจากนี้เนื่องจากหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนเป็นการกล่าวถึงพระราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ทรงปฏิบัติจึงมิได้ให้ภาพของการปฏิบัติประเพณีเข้าพรรษาของชาวบ้านในฐานะประเพณีราษฎร์แต่อย่างใด

ภาพของประเพณีเข้าพรรษา ในฐานะประเพณีราษฎร์ที่เด่นชัดถูกบันทึกอยู่ใน หนังสือประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล (บางเรื่อง) ซึ่งกล่าวถึงประเพณีเข้าพรรษาของชาวบ้านอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อกลางเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ว่าเมื่อถึงวันเข้าพรรษา ชาวบ้านชายหญิงวัยกลางคนจะเดินถือเทียนและเครื่องไทยธรรมเป็นขบวนเพื่อไปวัดและมีเครื่องดนตรี ประโคมดังขบวนแห่เทียนพรรษาของภาคอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีการเทศนา “...หนังสือกลอนเป็นทำนองเสียงชาวปักษ์ใต้...” และการสวดโ้เอฬุพิหารรายตามกำแพงพระเบียงพระธาตุหรือที่ชาวนครศรีธรรมราชเรียก “เวียง” นั้นเอง

ในส่วนชาวภาคกลางนั้นยังได้กล่าวถึงธรรมเนียมการปฏิบัติในวันเข้าพรรษาไว้ว่า เมื่อถึงวันเข้าพรรษา ชาวบ้านจะนำธูปเทียน พุ่มต้นไม้ และเครื่องใช้ประจำวัน อาทิ ไม้ชุดลิ้น และไม้สีฟัน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการถวาย ไม้สีฟันตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ดังที่ได้กล่าวข้างต้นยังคงมีอยู่ ของถวายอย่างอื่นได้แก่ของขบฉันบางอย่าง เช่น น้ำตาลหล่อเป็นรูปสิงโต ลิ้นจี่กระป๋อง นมกระป๋อง เป็นต้น ไปถวายพระ ทั้งนี้ชาวบ้านสูงอายุซึ่งไม่สามารถทำ ไร่ทำนาได้แล้วจะถือโอกาส “...สมทานศีลกินบวช ตลอดฤดูกาลเข้าพรรษาและทำสังฆทานทุกวันพระ ตลอดไตรมาส...” อีกด้วย อย่างไรก็ตามการแห่เทียนพรรษาของชาวบ้านภาคอีสานตามคำบอกเล่าของ พระเทพาภินิมิต (ฉาย เทพาภินิมิต) ไว้ว่า ชาวบ้านภาคอีสานจะมีการเตรียมตัวก่อนวันเข้าพรรษา ประมาณ ๑ เดือนเพื่อการเรียขวัญหล่อเทียน และ ตกแต่งเทียนพรรษาให้สวยงามในแต่ละหมู่บ้าน เมื่อถึงวันเข้าพรรษา ๑ วัน จะนำเทียนที่หล่อตั้งไว้ที่ปะรำในบริเวณ วัดแล้วมีการเทียนพรรษาได้แก่การ เจริญพระพุทธมนต์และการแสดงมหรสพต่างๆ รุ่งเช้าซึ่งเป็นวันเข้าพรรษา จะมีการแห่เทียนพรรษา และการประกวดเทียนพรรษาของแต่ละหมู่บ้าน เมื่อถึงเวลาประมาณ ๑๓.๐๐ น. ชาวบ้านจะนำเทียน พรรษากลับมายังวัดของตน ในเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ - ๑๖.๐๐ น. จะมีการถวายเครื่องไทยธรรม และการตักบาตรกรวยอีกด้วย

หนังสือประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาล (บางเรื่อง) ชี้ให้เห็นภาพธรรมเนียมปฏิบัติในวัน เข้าพรรษาของชาวบ้าน อย่างเด่นชัด ในพิธีกรรมบางประการที่มีส่วนคล้ายคลึงกับพระราชพิธีอยู่ไม่น้อย อาทิ การสวดโถ้ววิหารราย การแห่เทียนพรรษา การถวายเครื่องไทยธรรม ทั้งนี้ความแตกต่าง อยู่ตรงรายละเอียดของงานตลอดจนถึงของที่ถวาย พระสงฆ์ล้วนแต่เป็นสิ่งที่หาได้ตามท้องถิ่นของตนนั่นเอง ในส่วนบรรยากาศของหนุ่มสาวนั้น ได้กล่าวไว้ เมื่อถึงประเพณีเข้าพรรษาของภาคอีสานตอนตักบาตรกรวยไว้ว่า

“...เป็นตอนที่หนุ่มๆ สาวๆ ขอบนัก เพราะว่าหญิงสาวจะมากันถ้วนหน้า ทุกครัวเรือน... เป็นโอกาสพวกหนุ่มๆ ได้ดูพวกสาว... สาวพวกสาวๆ ก็มีช่องจะแต่งตัวสวยๆ อดพวกหนุ่มๆ เป็นเรื่องเขาชมเราและเราชมเขาสบายใจ!... นอกจากนี้ยังกล่าวเลียดสีสภาพของวัด และการเที่ยวชมงานวัดของชาวกรุงเทพมหานครช่วงปลายพุทธศตวรรษ ที่ ๒๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งหมายรวมถึงงาน เข้าพรรษาไว้ด้วยดังนี้

“...ข้าพเจ้าแลสอดสายไปได้ดูณกุฎิดูสะอาดเตียนน่านั่งเล่น ไม่สกปรก โสมมมีน้ำครำฉ่ำและเหม็นอับๆ ถ่ายเทและทิ้งอะไรลงไปไม่เลือก ดังที่เคยเห็นในบางแห่ง...ถึงเวลาวัดมีงาน เช่น การแห่เทียนเข้าพรรษา...ในลานวัด จะสับสนแอดไปด้วยชาวบ้านร้านถิ่น...อย่างสงบเสถียรมันอยู่ด้วยศรัทธา...ไม่พบพานพวกปลาหมึก หอยแครง ถั่วลิสง และอะไรๆ ในพวกพรรคนี้นี้มีผู้นั่งยองๆ แยกแยะปากกว้างกินกันอยู่ข้างหาบอย่างเปิดเผย...ไม่เคยเห็นเลือกถั่วลิสง ธานอ้อย เปลือกหอยแครง ใบตุงใบตอง ทิ้งของไว้เกลื่อนกลาดทั่วไป...”

ข้อความที่กล่าวถึง ชี้ให้เห็นภาพบรรยากาศของงานวันเข้าพรรษาในชนบทใน กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีความ แตกต่างกันอย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น ค่านิยมความสนุกสนานในชนบท ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ยังคงมีความสนุกสนานระหว่างญาติมิตร และความสัมพันธ์ของเพศตรงข้ามซึ่งอิงกับหลัก คำสอนทางศาสนาอยู่มาก หากแต่ในสังคม กรุงเทพมหานครกลับเต็มไปด้วยความสกปรก และความไม่เป็นระเบียบ อยู่มากนั่นเอง

ในปัจจุบัน ประเพณีเข้าพรรษาของไทยไม่มีความแตกต่างที่โดดเด่นมากนักในแต่ละภาคอันเนื่องมาจาก อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากราชสำนักกรุงเทพมหานครที่แผ่ขยายสู่หัวเมืองในแต่ละภูมิภาคนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษ

ที่ ๒๓ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ดังจะเห็นได้จากประเพณีเข้าพรรษา ทุกแห่งจะมีการถวายเทียนพรรษาที่มีรูปทรงเดียวกันทั้งประเทศ การเทศน์มหาชาติที่มีลักษณะเหมือนกันไม่ว่าสำเนียงและภาษา

บรรณานุกรม

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้ง เฮ้าส์), ๒๕๓๖.

พิริยะ ไกรฤกษ์, จารึกพ่อขุนรามคำแหง : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒).

สุพรรณ ณ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อ และแนวปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัย อยุธยาตอนกลาง, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่ง วัฒนา), ๒๕๑๖.

รายงานวิจัยเรื่องการศึกษาประเพณีเข้าพรรษา (ออนไลน์) : [http://www.mcuir.com/xmlui/bitstream/handle](http://www.mcuir.com/xmlui/bitstream/handle/สืบค้นเมื่อวันที่%20มี.ค.๖๔) สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มี.ค.๖๔.